

הספרות כקשירת קצוות

ואולי "הספרות" היא בעצם הרגע שבו רציתי להפוך
את מה שהרגשתי שהוא ספרות למקצוע, כלומר הבנתי
מה אני רוצה להיות.

כבר ארבעה או חמישה ימים אני חושב על השאלה "מהי ספרות?" ועוברים לי בראש רק שלטים כחולים. שלטים מלבניים כאלה, קטנים, שבדרך כלל נוטים להסתתר, שמוצמדים לחזיתות בתים ובניינים בתל אביב. כשהם ותיקים יותר הם כחולים יותר (הוותיקים ביותר כבר כמעט אפורים, אבל אותם בקושי אפשר למצוא), ומצטופף בהם, באותיות לבנות, לא מעט מידע על אנשים: השם באלפבית עברי ולטיני, שנת לידה, שנת מוות, נימוק לקריאת רחוב על שמותיהם. רחובות על שם צמחים וכדומה, כלומר בלי ציון שנות לידה ופטירה, לא מעניינים אותי. שלטים חדשים יותר נוטים להיות בהירים יותר וצפופים פחות. והחדשים ממש כבר גובלים בתכלת, ואין בהם מידע חוץ משם הרחוב. היום אני חושב שלב העניין שלי בספרות – ובסופו של דבר –מה שגרם לה להיות מרכזי – התחיל באובססיה שהייתה לי בילדותי לשלטי הרחוב האלה. שנים עברו עד שיכולתי לומר שמה שכנראה משך אותי בהם היה שנות הלידה והפטירה שצמודות לשם, כלומר היכולת לתחום משהו. חוץ מהן לא באמת זכרתי מי הייתה הדמות ולמה נקרא על שמה רחוב. לא קלטתי בגיל שבע מי היה מאיר דיזנגוף ולא היה לי אכפת, אבל אני כמעט יכול לגעת ברגע מחוץ לבית של סבתי הגדולה, כשהייתי בהלם מהיכולת של האיש להיות ראש עיר ולקבל רחוב ב־25 שנות חיים (1936–1961), ובה שנועס עליו ואומרת: "נו באמת, איך 1961? אני נולדתי ב־1921 ואני זוכרת אותו חי, זאת טעות". ולא האמנתי לה, כי השלט יודע. וכששאלתי אותה מתי בן גוריון מת וענתה שהיא לא יודעת – לא ידעתי את נפשי עד אחר הצהריים. בטלוויזיה שידרו "צעירים חסרי מנוח" כשהיא התקשרה ואמרה בלי לתת לי לחכות: "עומר, אני בדקתי. בן גוריון מת. ב־1973". ולפני שפתחתי את הפה מיהרה לענות על השאלה הבאה: "והוא נולד ב־1886".

בתי קברות, אם הרשו לי לראות בנסיבות חריגות, היו פָּרס. לא בגלל איזו משיכה למוות, אלא בזכות היכולת להשלים מאות תחימות של לידה ופטירה במכה אחת. את שאר האותיות שעל המצבות לא קראתי או לא טרחתי לזכור. אחר כך, בבית, שרטטתי בקדחתנות עצי משפחה וכתבתי את טווח חייו של כל אחד. החיים הכעיסו אותי. הריק הזה שאחרי המקף. המצאתי לכל אחד מהם שנת מוות, גם לעצמי. בד בבד לא נרגעה המשיכה שלי לשלטי רחוב. באותם הימים סיפר לסבתי מכר שלה, היסטוריון חובב של תל אביב, על ספר חדש עם כל שמות הרחובות בעיר. אני זוכר איך נסענו לקחת את הספר. אני זוכר שהתחלתי לדפדף מתחת לפנס של המכונית, אפילו שהעיניים שלי כבר היו מקולקלות. לא עזבתי אותו גם אחרי שנקרע.

ההורים שלי עוד ניסו להפיק מכל זה גאווה. מתישהו ערכו חידון בבתי הספר בעיר על הרחובות, והם היו בטוחים שאזכה, אבל לא עברתי אפילו את השלב הראשון כי לא טרחתי להתעכב על הביוגרפיות. אני בכל זאת זוכר מהן כמה חלקי משפטים. בערך על שיינקין (בספר כתוב "שיינקין"), למשל, כתוב "האיש שהציע השם תל אביב". "השם תל אביב" בלי "אֶת-". אני זוכר שהמוזיקה של המשפט הזה התנגנה לי בראש: ה-אִישׁ-שׁ | ה-צִיעַ | ה-שֵׁם-תֵל | א-בִיב. חוץ מזה יצוקות לי בראש שנות לידה ופטירה של עשרות אנשים שאני לא בטוח מי ומה היו. בגלל סידור הערכים נקלטו אצלי כמה מהם כששם המשפחה קודם לפרטי, למשל "ארניה אוסוולדו" (1894-1960) או השם שאזכור תמיד בזכות הסטקטו שיצרו בו הפסיקים של הערך, שגרמו לי כילד לקרוא את כולו במלרע: כֶּהן, עוֹפֶר, פֶּקֶד. מת בגיל שלושים בפשיטה על פרדס ביפו, אני חושב.

הספר הזה הרגיע בי את המשיכה לשלטי רחוב, אבל נראה לי שהדחף לקשור את הקצוות, שלכאורה בא על סיפוקו בסיכום שנות חיים, נהיה אז ומאז למניע העיקרי שלי בקריאת ספרות. כילד לא הייתי מסוגל לקבל את המושג "סוף פתוח". הייתי מוכרח לקשור את הקצוות. ואת הנטייה הזאת העברתי בהדרגה גם לאנשים סביבי. ביקשתי למדוד כל סיפור בשנים, להציב אותו על ציר זמן. וכשלא יכלו או רצו לענות לי – המצאתי. והייתי ילד, ולכן זה עבד. עד שזה לא עבד. ואולי בנקודה הזאת התחלתי להבין מהי ספרות.

אני זוכר לפרטים את הרגע שבו זה לא עבד. בגיל 11 התחלתי לכתוב שירים במכה אחת. עד אז לא כתבתי כלום, אפילו לא ניסיתי. קניתי בדמי כיס את הדיסק "אתה חברה שלי", ערן צור ואחרים שרים יונה וולך, בגלל השם והעטיפה. ולא הפסקתי לשמוע אותו. משכו אותי הטקסטים המקוטעים, הכריזמטיים, שהיה להם דיבור מחוץ למציאות שהכרתי. ומנגד נמשכתי לשירה העגולה של רונה קינן, שלמרות נחישותה היה בה גם משהו גולמי ומבוהל. קצת התאהבתי בשירים האלה ובדמות של רונה קינן שהעליתי מתוכם. אבל לא יכלה לצאת מזה מציאות: השירים נכתבו מעולם שנראה לי עשיר משלי, ורונה קינן הייתה אז בת 26 ואהבה בנות, ואני הייתי בן 11 וגם כן אהבתי בנות, אז לא ראיתי ברירה אחרת חוץ מלכתוב שירים בסגנון וולך ולחפש בחיים דברים שמזכירים לי את רונה קינן. בהתחלה הארכתי את השיעור ואספתי אותו בזנב סוס "כמו של רונה קינן". והייתי מסתכל במראה ומותח את הרווח שבין האף לשפתיים "כמו רונה קינן". ואחר כך מצאתי בלוג של מישהי שנולדה שנתיים לפניי, והיא כתבה אותו שנתיים לפני

שקראתי (כלומר כשהייתה בגילי), וקראו לה רונה. ברור שלא הפסקתי לקרוא אותו, כי מה עוד יכולתי לבקש?

במשך חודשים חזרתי שוב ושוב לתיאורי החיים של ילדה בת 12 כמו לסיפור. סידרתי אותם על הציר מההתחלה לסוף ולהפך. מיפיתי בראש – מה אימא שלה עושה, מה אבא שלה עשה לפני שמת, מה היא אוהבת לקרוא ולשמוע. ובשונה מהעבר גם השלמתי בסיפור הזה כל מיני מהלכים רגשיים שלא נכתבו בו: למה היא ואימא שלה רבו, למה היא מרגישה לא שייכת, למה היא אומרת שהיא לא מאמינה בעצמה. אני חושב שכבר כילד בן 12 הרגשתי איזו אשמה על הארמונות האלה שבניתי מחומרי חיים של ילדה שאני לא באמת מכיר, אבל שכנעתי את עצמי שיש לזה מטרה – היא הרי כותבת בדיוק את מה שאני מרגיש, ואני בטח התעמקתי בדברים יותר מכל אחד אחר, ויום אחד ניפגש ונבין זה את זה מיד ונהיה יחד. יום אחד נכנס לי לראש שאני חייב לדבר איתה. כלומר, בראש כבר דיברנו שנים, אבל הייתי מוכרח לדעת מה קרה לה אחרי המילים שהכרתי. ראיתי שהיא כתבה את מספר האייסיקיו שלה, ולי היה רק מסג'ר. אז הורדתי אייסיקיו והוספתי אותה, ומשום מה היא אישרה.

מעניין אם עדיין נותנים בבתי הספר את המשימה שהיו נותנים על סיפור שנלמד: "כתבו דו-שיח ביניכם לבין אחת הדמויות". המשימה הזאת היא זוועה כשהדמות הספרותית היא ילדה אמיתית בת 14 שנקראת עכשיו באייסיקיו "רונז" וכשאתה ניגש אליה בהנחה לא ברורה שתבין למה אגרת עליה כל כך הרבה מידע, למה העזת להשליך ממנו על עצמך ולמה היא אמורה להתעניין בך במידה דומה. במקום לקחת את קצה החוט האמיתי שנתנה לי ולנסות לדעת מי היא, שהרי אם אישרה אותי כנראה עוררתי בה שבריר עניין, ואולי חשבה שאני רוצה להתחיל איתה – התחלתי בלגמור כל סיכוי לשיחה: "הי, אני עומר. ואני רוצה להגיד לך תודה". שתיקה. אחרי כמה דקות: תודה על מה? משם זה הלך בערך ככה: "שכתבת מה אני מרגיש". תודה, אני שמחה לשמוע, לא התכוונתי. "כי גם אני כותב יומנים ושירים, אבל מתבייש להראות". אה, לא צריך להתבייש. "וגם אני מרגיש שאימא שלי לא אוהבת אותי, או סתם לא מבינה". אימא שלי מאוד אוהבת אותי ומאוד מבינה. "וגם אני כועס על אבא שלי הרבה". אני מעדיפה לא לדבר על אבא שלי. "אני לא מפסיק לקרוא את מה שכתבת". אני עדיין לא מבינה איך הגעת לזה. "את עדיין כותבת?" אני צריכה לזוז. אלה השאלות שאני זוכר. היו ביניהן שאלות אחרות. מאז לא דיברנו.

זה לא נגמר כאן. כלומר, זה לגמרי נגמר כאן מבחינת הפנטזיות שרקמתי בינה לביני, כלומר ביני לביני. אבל הרצון המתלהב מדי, האנוכי כל כך, למצוא דמות בתוך החיים שתצצה להבין אותי ולדעת עליי הכול מתוך איזו חוכמה רגשית עלומה גם בלי לדעת פרטים, וכמובן תהיה לי היכולת לדעת כל מה שעבר עליה, או לפחות כל מה שחשוב, ותמיד לפרש את רגשותיה נכון – הרצון הזה התניישב לי בראש לשנים, גם כשהייתי מודע לו, ואמלל אותי ואת סוביי בדרכים שאני מתבייש לפרט. בתוך השנים האלה ראיתי את רונה עוד פעם אחת, בגיל 16, בסינמטק. ואפילו שזה היה מרחוק, והזיכרון שלי לפני די גרוע, וכל מה שראיתי קודם היה תמונה מטושטשת, הייתי משוכנע שזאת היא. ושאלתי. וצדקתי. והתנצלתי. והיא לא הבינה על מה. ואחרי כמה שניות נראה לי שהבינה והייתה

לה איזו עווית בפרצוף. אבל אולי זה קרה בגלל העכשיו שנהיה לא נעים, בלי קשר למה שקדם לו. ובסוף הערב ראיתי אותה מחכה לאוטובוס ואמרתי לה עוד דברים, או אולי כבר כתבתי. והיא התפרצה עליי שם, או אולי כבר בכתב. יש לי שחור בראש על הקטע של המילים, ואין תיעוד. אני בכלל לא בטוח שזאת הייתה היא. אבל אם זאת לא הייתה היא, למה ענתה לי מלכתחילה?

עברתי את גבול המילים שהוקצב לי ועדיין לא עניתי על השאלה "מהי ספרות". ספרות היא המרחב המילולי שבו אני עדיין יכול לקשור את הקצוות ולקבוע פרשנות רגשית סבירה לאנשים, למעשים ולתהליכים בלי שתהיה לכל אלה זכות לבטל אותה רק משום שבהם מדובר. יופי. אז מה שאני רוצה לחזור אליו הוא הפקת לקחים מרונה. לא בטוח שממש הייתה כזאת, חוץ מהרצון להחיל את הספרות על אחרים. אבל מאז, במקום לעקור מחיי את הנטייה להתייחס לאנשים כמו לדמויות ספרותיות, פשוט עקרתי אנשים והכנסתי במקומם עוד ספרות. אבל מהי ספרות בחלל הזה שנוצר. הרי כבר אמרתי: אני זוכר מתי רציתי לכתוב ספרות. אבל אם ישאלו איך ידעתי שדווקא ספרות אני רוצה לכתוב ולא יומן או גילוי לב אחר, לא בטוח שאדע לענות. ומתי רציתי להיות סופר – גם זו ידיעה שבדיעבד. ואולי "הספרות" היא בעצם הרגע שבו רציתי להפוך את מה שהרגשתי שהוא ספרות למקצוע, כלומר הבנתי מה אני רוצה להיות. וזה היה בגיל 14. שנתיים לפני כן התחלתי ללמוד ספרות בחטיבה, והייתי די טוב בזה. ולא אהבתי את המורה החדשה. הלכתי למחנכת שלי ואמרתי לה את זה. אז היא שלחה אותי לכיתת ספרות חמש יחידות, עשר בנות 16 ואני. וקיבלנו עבודה: תכתבו על שיר שמעניין אתכם. שלושה עמודים. מה שאתם רוצים. עלה לי בראש "הסונטות לאורפאוס" של רילקה בתרגום זנדבנק. ראיתי את הכריכה בחנות ואהבתי את האותיות האדומות. החלטתי לכתוב על השיר השלישי. כי נראה לי שאותו אני קצת מבין. ומה שאני רוצה בטח לא קשור לרילקה. אבל ממילא לא רציתי לכתוב. רציתי להרשים. אז הלכתי לסבא שלי, מורה לספרות בפנסיה, שאמרו עליו שהיה מורה מרשים.

אני לא זוכר את השיר של רילקה ולמה באמת בחרתי בו ולמה חשבתי שאפשר להרשים איתו. בכלל, קצת מוזר שמהרגע שבו הבנתי שאני רוצה לעבוד במילים אני לא זוכר אף מילה, רק רצף תמונות ומעליו מחשבה: סבי ואני יושבים על הספה בסלון שלו והופכים את השיר של רילקה – הוא הופך וגורם לי להרגיש שאני הופך יחד איתו ושהשיר בעצם מדבר עליי – לנקודות ולתרשימי זרימה. בית אחרי בית. כמו מורה מרשים לספרות, כמו מה שהובטח לי. הוא מכתוב מהראש בצלילות, בלי להתעכב או לתקן, כמו עורכי החדשות בקול ישראל שהיו מנסחים ידיעה גמורה בראשיהם ומכתיבים לקלדנים. והכול יכול להיות ברור. ומה אני יודע עליו ברגע הזה? (על סבא שלי, לא על השיר). מה שידעתי מסבתי ומאימי: שעזב אותן ברע. והתחתן שוב. והביא עוד ילדה (אחר כך התחרדה. שינתה שם. לא משנה). והתנתק לגמרי. והתגרש. ונתק מוחלט גם מהן. וחור של חמש שנים לפחות בסיפור. והתחתן בשלישית. ושוב נולדה לו ילדה. ובאותן שנים, לא ברור אם בכולן, לימד ספרות ופסיכולוגיה בתיכון. ויצא לפנסיה מוקדמת. ואחר כך שוב לא לגמרי ברור. מה חשב, מה גרם לו לפרוע הכול, איך נרדם בלילה. כל סימני השאלה שבנו בראשי את האיש הזה עמדו מול טיוטת התשובה

הסדורה, המפתיעה במידה, נטולת הספקות. ומה מהם קרוב יותר אליו, ובעקיפין אליי. כאילו באמת יכולתי לבחור באותו הרגע. וכאילו בחרתי. אבל בשביל זה הרי הייתי צריך לדעת במה אני יכול לבחור. ואת ההבנה הזאת העמיד מולי סבי רק אחרי ארבע שנים, בברכה שכתב ליום ההולדת שלי:

"לעומר היקר,

מאחל לך הרבה בריאות, הצלחה ושמחה פנימית.

כולנו נולדים עם הנטייה הטבעית להיות 'כמו כולם'. ניתנו לנו יכולות של הזדהות, אינטראקציה, למידה, חיקוי, זיכרון וכיו"ב. זה טוב ויעיל ונדרש לצורכי הישרדות בחברה. אולם יש מקום לשאול – 'כמו כולם' באיזה מחיר? ועד כמה? זה עשוי לפגום ביכולתו של היחיד, ביצירתיות שלו, ולא יוכל לפרוץ אל מעבר לגבולות העדר. אז יש צורך לעשות בדיקה אישית מעמיקה ביחס למוכנות לוותר על הייחודיות. אולי זה קל להיות תעתיק של האחרים? רק להסיר אחריות מכל העזה, התפתחות אינדיבידואלית, דמיון ושוני?

נחוץ אפוא קו איזון פנימי. אני יודע שאין כמוך מודע לשאלות מעין אלו. יעבור הקו היכן שיתרחש – רצוי מאוד להישאר אדם ענו, אנושי ובעל חמלה. גם אם זה קשה לעיתים. רק תזכור, יקירי, שלא באמת משנה מה קורה, אלא מה זוכרים ובעיקר איך מספרים זאת (ואולי למי?).

בהרבה אהבה וברכות לשלומך והצלחתך,

סבא."

ואני חושב שכשקראתי את זה הבנתי בפעם הראשונה מהי ספרות.